

В І Д Г У К

офіційного опонента Козубовської Ірини Василівни

на дисертацію **МАРІЇ ШИМАНСЬКОЇ**

«Теорія та практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989 – 2014)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Однією з найважливіших глобальних проблем сьогодення є соціальна нерівність людей, яка зумовлена різними причинами. Серед них чільне місце посідають причини економічного характеру, зокрема майновий стан, рівень доходів, матеріального забезпечення. Нерівність у матеріальному забезпеченні, яка останнім часом має тенденцію до поглиблення в багатьох країнах, в тому числі й Україні, призводить до нерівного доступу людей до суспільних благ (освіта, медичне обслуговування, дозвілля тощо). Діти із малозабезпечених сімей обмежені в доступі до отримання якісної освіти, що зазвичай негативно впливає на їх подальше життя і, вважаємо, не буде перебільшенням стверджувати – на весь цивілізаційний процес. Зважаючи на це, актуалізується проблема запобігання соціальній нерівності дітей із малозабезпечених сімей, дослідженню якої присвячена дисертаційна робота М. Шиманської.

Актуальність дослідження підсилюється низкою виявлених дисертанткою суперечностей між: зростанням соціальної нерівності в умовах сучасних суспільств та недостатнім осмисленням цієї проблеми в гуманітарних науках; науковими дослідженнями окремих аспектів соціальної нерівності та шляхів її подолання і необхідністю цілісного наукового осмислення цієї проблематики з погляду соціальної педагогіки; потребами особистості в забезпеченні рівних прав і можливостей для реалізації внутрішнього потенціалу та реальними умовами сучасної освіти у практиці запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей; потребою у розробці механізмів подолання проблем, що виникають внаслідок соціальної нерівності, та необхідністю організації ефективної системи соціально-виховної роботи з дітьми із малозабезпечених сімей за умов співпраці школи, соціальних служб, громадських організацій і церкви.

Слід підкреслити, що пропоноване дослідження є першою спробою комплексного аналізу теорії та практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі в період суспільних трансформацій, що підвищує значимість наукового доробку М. Шиманської. Результати дослідження можуть бути творчо використані в інших країнах, в тому числі й Україні.

Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (державний реєстраційний номер 01084007644).

Дисертанткою загалом правильно визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету і завдання, серед яких передбачено:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади та визначити категоріальний апарат дослідження;
- проаналізувати розвиток системи загальної середньої освіти Польщі в контексті реалізації принципу рівних можливостей усіх учасників навчально-виховного процесу.
- висвітлити генезу проблеми соціальної нерівності в педагогічній теорії і практиці.
- визначити якісні та кількісні характеристики соціальних нерівностей в системі загальної середньої освіти Польщі.
- обґрунтувати роль співпраці школи, соціальних служб і церкви у подоланні проблем, викликаних низьким матеріальним становищем окремих сімей.
- розкрити організаційно-методичні засади соціально-виховної роботи з дітьми, що походять із малозабезпечених сімей у системі освіти Польщі.
- виявити позитивні аспекти теорії та практики запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах та окреслити можливості творчого використання зарубіжного досвіду в системі освіти України.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження дисертанткою обрано адекватні методи : загальнонаукові (аналіз, синтез, ретроспективний, хронологічно-проблемний, парадигмальний), за допомогою яких здійснювалася аналітична обробка наративних джерел, об'єктивних даних, матеріалів міжнародних організацій з освіти, офіційної документації освітніх інституцій Європейського Союзу та Ради Європи, Польщі й України, що стосуються проблеми дослідження; метод термінологічного аналізу, який допоміг витлумачити певні терміни відповідно до предмета дослідження; проблемно-генетичний метод, який забезпечив ретроспективне висвітлення і реконструкцію теорії та практики запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у польській системі освіти як синтезу онтологічного, гносеологічного й аксіологічного аспектів; системно-структурний метод, що сприяв визначенню внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, всебічному дослідженню комплексу чинників (соціально-економічних, освітніх і наукових та ін.), виявленню причинної зумовленості становлення та розвитку системи запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей у Польщі.

На окремих етапах дослідження використовувалися емпіричні методи: спостереження за перебігом навчально-виховної діяльності в польській школі;

бесіди з учителями та учнями, ознайомлення з навчальною документацією шкіл; вивчення педагогічного досвіду, що доповнили базу даних практичними матеріалами навчально-виховного процесу; порівняння, класифікація, узагальнення даних офіційної статистики, результатів опитувань, формалізація.

Наскрізною ідеєю дослідження є наукова оцінка теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у системі освіти Польщі як об'єктивної закономірності та послідовної її зміни відповідно до політичних, економічних, соціологічних і культурних чинників.

Визначальними для даного дослідження стали положення про залежність процесу подолання соціальної нерівності дітей з малозабезпечених сімей у польській системі освіти: по-перше, від соціальної організації суспільства, рівня його розвитку, стану й особливостей громадсько-політичної культури; по-друге, від сутності соціально-культурних процесів, що відбуваються у суспільстві на певному етапі історичного розвитку; по-третє, від різних освітніх парадигм, у межах яких вибудовуються організація, зміст і методи роботи з дітьми та молоддю, спрямовані на подолання соціальної нерівності.

Цілком слушним є висловлене дисертанткою положення про те, що дослідження проблеми запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі є міждисциплінарним і вимагає інтегративного підходу, вивчення праць з історії та теорії філософії, методології науки, соціології, правознавства, філософської й педагогічної антропології, педагогіки і психології, що й було здійснено дисертанткою в процесі дослідження. Вважаємо, що доцільно додати до цього переліку також соціальне роботу, тим більше, що в дисертаційному дослідженні вона достатньо глибоко проаналізована.

Визначено основні методологічні підходи, на основі яких здійснювався науковий пошук: системний, що уможливив всебічний науковий аналіз теорії і практики запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей як неперервного процесу трансформацій у системі освіти Польщі в єдності зі суспільними (соціально-політичними, економічними, культурними) трансформаціями; синергетичний, який дав змогу показати еволюцію та виявити динаміку процесу подолання соціальної нерівності дітей із малозабезпечених сімей як інтегрованого, складного, хвилеподібного, суперечливого явища, що зазнає впливів багатьох чинників і відзначається багатоманітністю проявів; антропологічний, який допоміг провести всебічний аналіз головного імперативу епохи: людина як біосоціальна істота не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певними нормами, цінностями, традиціями, правилами; наративний, який сприяв здійсненню не лише безпосереднього опису педагогічного досвіду, а й наділив його смислом, внісши до сучасного соціокультурного контексту та перетворивши на інструмент зміни педагогічної дійсності; інтеграційний, який передбачав розкриття поступово-стадіального прогресивного характеру людської історії,

її розвиток у часі, хронологію й водночас такий, що враховував усю багатовимірність, складність, унікальність культур і цивілізацій, розвиток людського суспільства у просторі; хронологічний, що дав змогу в чіткій послідовності простежити зміни у теорії і практиці запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей у польській системі освіти; міждисциплінарний, який забезпечив використання наукових теорій та концепцій філософії, соціології, економіки, історії педагогіки, соціальної педагогіки, психології та ін. з метою всебічного аналізу розвитку системи запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах; прогностичний, що спрямовувався на виявлення можливостей творчого використання польського досвіду подолання проблеми запобігання соціальній нерівності дітей в контексті євроінтеграційних процесів модернізації вітчизняної системи освіти.

Дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, культуровідповідності, єдності національного і загальнолюдського, взаємозв'язку теорії та практики та ін.

В результаті ретельного вивчення значної кількості наукових джерел дисертанткою встановлено, що, починаючи з античних часів, проблема соціальної рівності турбувала вчених-мислителів та знайшла відображення у творах Платона, Аристотеля та ін. Філософи і теологи наступних епох (Тома Аквінський, Т. Мор, Т. Кампанелла, К.А. Сен-Сімон, Р. Оуен та ін.) також здійснювали спроби знайти шляхи її розв'язання. Долучилися до цього й відомі педагоги минулого – Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці та ін. Початок польських досліджень суспільних проблем сягає часів Станіслава Сташіца (1755 – 1826), який одним із перших почав опікуватися долею кріпаків. Виразниками суспільної проблематики бути також Францішек Скарбек, С. Глембінський, Л. Кшивицький, К. Кшечковський та ін.

Охарактеризовано стратифікацію польського суспільства та вказано, що сучасне суспільство поділяється на кілька суспільних категорій, а приналежність до однієї з них дає змогу індивідові займати більш або менш вигідну позицію. Відмінності між цими суспільними категоріями називають суспільною диференціацією. Відношення між індивідом і суспільством стали однією з найважливіших тем гуманістичної науки. Проаналізовано наукові теорії, які пояснюють явище суспільної стратифікації та пропонують різні шляхи розв'язання цієї проблеми. Основні з них – це теорія конфлікту К. Маркса, багатовимірна теорія М. Вебера, функціоналістська теорія К. Девіса та В. Мора. У дослідженні вказано на критерії, які спричиняють суспільну диференціацію (влада, матеріальні блага, освіта та ін.). Доведено, що соціальна нерівність є не лише джерелом суспільних проблем, а й сама становить суспільну проблему. З огляду на це, розглянуто поняття рівності й нерівності. Конкретизовано, що соціальна нерівність зумовлена рівнем доходів і консумпції, доступу до інформації та позицією у суспільному поділі праці, можливістю користування благами культури, умовами розвитку і

застосування особистих талантів, перспективою участі у публічному житті, досягнення суспільного престижу.

Здійснено аналіз теорій, які намагаються пояснити причини бідності та внормувати стиль життя бідних людей (соціального дарвінізму, культури бідності, ситуаційна теорія бідності, структурна теорія бідності) і на цій основі констатовано багатозначність і нечіткість поняття бідності, яке визначається й вимірюється різними способами.

Схарактеризовано основні моделі, які пояснюють причини бідності.

Отримані результати дослідження дали автору підставу стверджувати, що головною макросуспільною причиною бідності є динамічний розвиток суспільства, у якому спостерігається диференційований доступ до суспільних надбань та диференціація ідентичності, приналежності до культури. Бідність особливо позначається на дітях та молоді, ускладнюючи їхнє функціонування у навколишній дійсності, часто унеможлиблює їхню участь і активність на рівні з ровесниками, призводить до соціальної ізоляції, почуття непотрібності, зниження самооцінки, обмеження дружніх контактів та блокує можливість саморозвитку, чим негативно впливає на теперішнє життя дитини і на її майбутнє.

Розглянуто такі форми соціальної нерівності: класова, політична, економічна, гендерна, освітня, екологічна, культурна, інформаційна, нерівність у доступі до сфери охорони здоров'я.

Виокремлено основні чинники, що формують освітню нерівність у соціумі: 1) соціально-економічна нерівність населення за рівнем доходів; 2) соціальне походження або соціальний стан сім'ї (учня, студента); 3) склад і структура сім'ї (учня, студента); 4) обсяг культурного капіталу; 4) аскриптивні характеристики (здоров'я дитини, стать і вік учня, розвиток мовлення тощо); 5) ціннісне ставлення батьків до навчання своїх дітей; 6) ситуація в освітній системі (регіональні і територіальні розбіжності в системі освіти, комерціалізація освіти, соціально-економічна селекція тощо); 7) вибір навчального закладу (батьками учня, особисто абітурієнтом чи студентом, за рекомендацією друзів тощо); 8) відбір до навчальних закладів (шкіл, ВНЗ); 9) реалізація певних парадигм освіти (традиційно-консервативної, інноваційної, особистісно орієнтованої та ін.).

Оскільки польська освіта і шкільництво розвивалися у контексті європейських освітніх процесів, а подолання соціальної нерівності дітей з бідних сімей відбувалося в руслі суспільних процесів, характерних для країн Центральної та Східної Європи, цілком правомірним вважаємо звернення дисертантки до аналізу історико-педагогічних аспектів соціальної та освітньої нерівності в європейських країнах. В процесі цього аналізу дисертанткою доведено, що Польща з-поміж країн Європи однією з перших у XVIII ст. на урядовому рівні порушила питання про поширення освіти серед народних мас.

Дисертанткою доведено, що система освіти Польщі в період суспільних трансформацій кінця XX ст. пережила кардинальну реформу, спричинену переходом від соціалістичного до демократичного суспільства та

декларуванням у цей період розбудови ефективної освітньої галузі як умови довгожданих суспільно-політичних змін у державі. Законом про систему

освіти (1991) було проголошено реалізацію права кожного громадянина на освіту, виховання й опіку, що відповідають віковій та досягнутому рівню розвитку. Реформи системи освіти початку ХХІ ст. спрямовувалися на надання рівних освітніх шансів для усіх охочих, а також забезпечення високих стандартів якості навчання через суттєве оновлення змісту освіти. Проте на практиці такої рівності, на жаль, досягнути не вдалося. Кращі освітні можливості мають діти з привілейованих, забезпечених сімей, натомість у значно гіршому становищі перебувають сільські учні, а також діти та молодь з незаможних і багатодітних сімей.

З'ясовано, що соціальна нерівність у системі освіти Польщі виявляється передовсім у нерівномірному доступі дітей та молоді до шкіл різних типів і рівнів; зниженні можливостей у використанні інтелектуального потенціалу кожної дитини; зменшенню шансів на реалізацію особистісних життєвих планів, а також нерівних умов для освітнього старту. З'ясовано, що освітні прагнення дітей визначаються економічним, культурним та суспільним статусом сімей.

Проведене дисертанткою дослідження соціальної нерівності учнів із малозабезпечених сімей в окремих регіонах Польщі дало підстави стверджувати про необхідність розробки ефективної системи запобігання соціальній нерівності.

Дисертанткою запропонована система запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей, сутність якої полягає у взаємодії всіх суспільних інститутів у проведенні відповідної соціально-виховної роботи, яка базується на таких організаційно-методичних засадах: 1) активна співпраця школи, сім'ї, громадськості та Церкви у навчанні і вихованні учнів; 2) створення позитивної атмосфери виховання в сім'ї та суспільних інституціях; 3) підвищення мотивації до навчання, суспільної та громадянської активності; 4) надання ініціативи вихованцям; 5) забезпечення дітям, що походять із малозабезпечених сімей, контактів з ровесниками, що походять з інших середовищ тощо.

Політика підтримки учнів з малозабезпечених сімей здійснюється за допомогою різноманітних засобів, важливе місце серед яких займають освітні програми та соціальні проекти. Їх виконання спрямовується на реалізацію таких основних завдань: 1) підвищення мотивації учнів до навчання; 2) організація та забезпечення рівного доступу до культурних цінностей; 3) нівелювання залежності від психоактивних речовин; 4) запобігання соціальній дезадаптації; 5) сприяння у повноцінному функціонуванні малозабезпечених сімей та ін. У межах цих проектів реалізуються різноманітні форми роботи, з-поміж яких слід виокремити: семінари, консультування, дискусії, професійні курси, екскурсії, свята, сімейні пікніки тощо.

Найбільш суттєві результати дослідження відображені у науковій новизні і полягають у тому, що:

вперше у педагогічній науці на основі історико-педагогічного вивчення здійснено цілісний аналіз, розроблено концептуальні засади та визначено методологію, на основі яких комплексно й системно розкрито наукову проблему – розвиток теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі, яка до останнього часу не була предметом спеціального дослідження на методологічному, теоретичному й прикладному рівнях; комплексно висвітлено сучасні теоретичні засади системи запобігання соціальній нерівності учнів, що походять із малозабезпечених сімей, у навчально-виховних закладах Республіки Польща; визначено чинники, що зумовлювали особливості запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей у Польщі означеного періоду: соціально-політичний, економічний і культурний розвиток країни, якісні та кількісні зміни у суспільстві, соціальні вимоги, характер культурних перетворень; розкрито зміст і форми роботи з учнями, які походять з малозабезпечених сімей, у Польщі; відображено роль та окреслено функції, які виконують громадські та релігійні інституції щодо запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей у системі загальної середньої освіти Польщі; виявлено позитивні аспекти теорії та практики запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі та окреслено можливості творчого використання цього досвіду в діяльності навчально-виховних закладів України;

уточнено поняттєво-категорійний апарат, зокрема терміни «соціальна нерівність», «стратифікація», «виховання» та похідні від них;

подальшого розвитку набули положення щодо політичної, економічної та соціокультурної зумовленості функціонування системи запобігання соціальній нерівності учнів з малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах, доцільності її розбудови в період децентралізації та трансформації суспільного устрою України, інтеграції в європейський простір і глобалізації зі збереженням національних традицій на основі принципів демократизації та гуманізації освітніх і виховних процесів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що основні наукові положення дисертаційного дослідження можуть бути використані у змісті курсів : «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Порівняльна педагогіка», «Історія соціальної роботи» «Соціальна робота з різними групами клієнтів» та ін..

Результати дослідження можуть бути використані з метою розв'язання наукових і практичних завдань запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей в системі освіти. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база можуть скласти підґрунтя для подальших наукових розвідок з історії освіти й виховання, порівняльної педагогіки; для розширення, доповнення та оновлення змісту навчальних курсів педагогічного спрямування, розробки спецкурсів з соціальної педагогіки, теорії виховання, у системі перепідготовки та підвищення

кваліфікації педагогічних кадрів, при написанні підручників та посібників з історії педагогіки, педагогіки, порівняльної педагогіки, соціальної педагогіки, а також при підготовці студентами бакалаврських і магістерських робіт.

Ретельний аналіз дисертації та автореферату М.Шиманської дає підстави стверджувати, що дисертанткою виконано величезний обсяг роботи по збору емпіричної інформації, її обробці, проведенні експериментального дослідження та узагальненні його результатів. При цьому чітко проявилися такі особливості мислення дослідниці, як широта, глибина, самостійність, критичність, гнучкість, креативність, вміння здійснювати аналіз, синтез, порівняння, наукове абстрагування, узагальнення, що свідчить про наукову зрілість дисертантки.

В процесі дослідження дисертантка проявила глибокі знання не тільки з педагогіки, але й з філософії, історії, соціології, психології, соціальної роботи та інших наук.

Багатою є джерельна база дисертаційного дослідження (всього 482 джерела), що свідчить про ґрунтовність проведеного дослідження. Зокрема, використані офіційні документи й матеріали про соціальний захист та шляхи подолання соціальної нерівності (кодекси законів з питань освіти, директивні та нормативні акти польського уряду щодо розвитку освіти й виховання); науково-літературні джерела, документи та матеріали; польські періодичні педагогічні видання («Edukacja Humanistyczna», «Kultura i Wychowanie», «Kwartalnik Edukacyjny», «Nowa Szkoła», «Pedagogika Rodziny», «Studia Edukacyjne», «Studia Kulturowo-Edukacyjne», «Studia Pedagogiczne : Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne», «Wychowanie w Rodzinie» та ін.; статистичні дані про розвиток освіти й виховання в історії польського суспільства, у тому числі ті, які стосувалися питань запобігання та подолання соціальної нерівності дітей з малозабезпечених сімей; українські наукові періодичні видання «Шлях освіти», «Радянська школа», «Рідна школа» та ін.; праці зарубіжних і вітчизняних учених з питань соціального захисту дітей, що виховуються у малозабезпечених сім'ях.

Дуже позитивним є факт впровадження результатів дослідження у навчальний процес вищих навчальних закладів Польщі й України та в навчально-виховний процес окремих загальноосвітніх навчальних закладів, що підтверджено відповідними довідками.

Результати дослідження належним чином апробовані. Вони оприлюднювались у виступах на науково-практичних конференціях різного рівня, а також відображені в 40 одноосібних публікаціях, з них: 2 монографії, 1 навчальний посібник, 28 праць, у яких відображено основні результати дисертаційного дослідження, 5 наукових праць, які додатково відображають результати дослідження, 4 – статті апробаційного характеру.

Результати дослідження М.Шиманської суттєво збагачують історію педагогіки, загальну, соціальну, порівняльну педагогіку, історію соціальної роботи, соціальну роботу, соціологію.

Зміст дисертації адекватно відображений в авторефераті.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження М.Шиманської загалом, вважаємо за можливе висловити окремі зауваження і побажання, значна частина яких має дискусійний характер.

1. В дослідженні досить ґрунтовно розкриті загальні аспекти проблеми соціальної нерівності, але недостатньо висвітлені питання запобігання соціальній нерівності. Фактично, вони розглядаються тільки в розділі 4.2 і 4.3 дисертації.

2. Повністю погоджуємося з думкою дисертантки, що сучасне трактування нерівності передбачає вихід за межі суто економічних параметрів. Сьогодні виокремлюється нерівність економічна, соціальна, політична й етнокультурна. Найбільшу небезпеку становить їх поєднання. Причому, сьогодні поєднання економічної, соціальної, етнокультурної і, відповідно, освітньої нерівності найчастіше має місце у випадку з представниками етнічних меншин, біженців, мігрантів, що сьогодні є світовою проблемою. Тому, на нашу думку, освітню нерівність цієї категорії населення варто було розглянути в дослідженні більш детально.

3. Терміни «запобігання» і «подолання» тісно зв'язані, але не є тотожними, проте в дисертації вони часто вживаються як синоніми, тому іноді не зовсім зрозуміло, що насправді досліджується. Наприклад, обґрунтовуючи концептуальні засади дослідження, дисертантка вживає неодноразово і термін «запобігання», і термін «подолання». Це ж спостерігається у всьому тексті дисертації.

4. Дискусійними, на нашу думку, є твердження про те, що бідність, пережита в дитинстві, має тривалі наслідки для подальшого розвитку особистості людини, призводить до розладів фізичного та психічного стану, низьких навчальних і суспільних досягнень у майбутньому....Відсутність можливостей здобуття якісної освіти прирікає дітей з бідних сімей на злидні у дорослому житті. (с.21 автореф). Безперечно, так часто буває, але не завжди.

Практика показує, що часто люди, які отримали не дуже якісну освіту, живуть набагато краще, ніж ті, які здобули якісну освіту. Так само не завжди бідність, пережита в дитинстві, призводить до розладів фізичного і психічного стану, не дозволяє досягти суспільного визнання.

5. В темі дисертації задекларовано запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі, але в дослідженні значно більше уваги звертається на діяльність різних благодійних, релігійних організацій, соціальних служб, ніж навчально-виховних закладів. Особливо детально проаналізована роль релігійних організацій в запобіганні соціальній нерівності.

6. Підрозділ 4.4 дисертації називається «Використання польського досвіду запобігання соціальній нерівності дітей з малозабезпечених сімей в освітньо-виховних закладах України», що цілком закономірно, оскільки це передбачено завданнями дослідження. Однак, в розділі в основному розглядаються питання, пов'язані з організацією соціально-педагогічної роботи з малозабезпеченими дітьми в Україні і майже відсутній аналіз тих

прогресивних ідей польського досвіду, які доцільно впровадити в Україні, та обґрунтування конкретних механізмів їх впровадження.

7. Список використаних джерел, безперечно, засвідчує ґрунтовність проведеного дослідження. Водночас, бажано було б більше включити посилань на дисертаційні дослідження різних аспектів проблеми соціальної нерівності, які здійснені вітчизняними вченими, і повніше відобразити результати досліджень зарубіжних західних учених, а не тільки польських.

Висловлені зауваження і побажання не є занадто суттєвими і не зменшують наукової цінності роботи.

Висновок. Дисертаційна робота «Теорія і практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989–2014р.)» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, яке відзначається безперечною актуальністю, містить наукову новизну, має теоретичне і практичне значення, відповідає вимогам, передбаченим для дисертаційних наукових робіт, що дає підстави для присудження М.Шиманській наукового ступеня доктора педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

Козубовська Ірина Василівна
доктор педагогічних наук, професор

